

İLKOKUL PROGRAMLARINDA YER ALAN DÜŞÜNME BECERİLERİNİN İNCELENMESİ

Dr. Kader ARKAN SEZGİN^{**1}, Dr. Seda ÇARIKÇI², Doç. Dr. Turgay ÖNTAŞ³

¹ Dr., MEB, Şişli Bilim ve Sanat Merkezi, kaderarkan@gmail.com, ORCID:0000-0003-1283-8591

² Dr., MEB, Beşiktaş Bilim ve Sanat Merkezi, sedacarikci@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6494-3612

³ Doç. Dr., ³Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, turgayontas@gmail.com, ORCID:0000-0003-2258-0862

***Sorumlu Yazar / Corresponding: e-mail: kaderarkan@gmail.com, Tel: 05063826577 ORCID: 0000-0003-1283-8591*

Geliş Tarihi/Received:

Kabul Tarihi/Accepted:

e-Yayın/e-Printed:

ÖZET

Düşünme belirli bir amaç doğrultusunda gerçekleşen ve süreç gerektiren zihinsel bir beceridir. Eğitimin nihai hedeflerinden biri ise düşünme yetisi gelişmiş, yeniliklere açık, yaratıcı ve çağın gerekliliklerine sahip bireyler yetiştirmektir. Düşünme becerileri ise düşünmeyi öğrenmek amacıyla edinilmesi gereken temel becerilerdir. Başlıca düşünme becerileri yaratıcı düşünme, problem çözme, karar verme ve eleştirel düşünme olarak kabul edilebilir. Yaratıcı, araştıran ve sorgulayan, işbirlikli çalışabilen, problem çözebilen ve doğru karar verebilen bireyler yetiştirebilmek için öğretim programlarının bu becerilerle donanmış olması gerekmektedir. Buradan hareketle bu araştırmanın amacı, ilkokul programlarında yer alan düşünme becerileri bütüncül bir bakış açısıyla incelemektir. Bu amaçla Hayat Bilgisi, Türkçe, Matematik, Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri dersi öğretim programları kapsama alınmıştır. Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen çalışmada doküman incelemesi yönteminden yararlanılarak betimsel analiz yapılmıştır. Bulgular incelendiğinde öğretim programlarında yer alan düşünme becerilerinin birçok farklı kavram ile ifade edildiği, Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda temel yaşam becerileri listesine yer verildiği, Türkçe Öğretim Programı'nda kazanım-düşünme becerisi eşleştirmelerine yer verilmediği, Matematik Öğretim Programı'nda kazanım-düşünme becerisi eşleştirmelerinin bulunduğu ve problem çözme, üst bilişsel beceriler, tahmin, araştırma ve analiz gibi düşünme becerilerine yer verildiği, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda öğrenme alanları ile düşünme becerileri eşleştirmesi yapıldığı ve öğretim programında eleştirel düşünme, sorgulama, bilimsel düşünme ve sorun çözme becerilerine yer verildiği, Fen Bilimleri Öğretim Programı'nda ise dersin düşünme becerilerinin pek çoğuna yer verildiği görülmüştür. Bulgular ışığında öğretim programlarında düşünme becerilerine daha çok yer verilmesi ve kazanımlarla doğrudan ilişki kurulması önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Düşünme Becerileri, Düşünme Becerileri Eğitimi, İlkokul Öğretim Programı

EXAMINATION OF THINKING SKILLS INCLUDED IN PRIMARY SCHOOL PROGRAMS

ABSTRACT

Thinking is a mental skill that takes place for a specific purpose and requires a process. One of the ultimate goals of education is to raise individuals who have developed thinking skills, are open to innovations, creative and have the requirements of the age. Thinking skills are the basic skills that must be acquired in order to learn to think. Major thinking skills can be considered as creative thinking, problem solving, decision making and critical thinking. Curriculum should be equipped with these skills in order to raise individuals who are creative, researching and questioning, able to work collaboratively, solve problems and make the right decisions. From this point of view, the aim of this research is to examine the thinking skills in primary school programs from a holistic perspective. For this purpose, the curriculum of Life Studies, Turkish, Mathematics, Social Studies and Science courses were included. In the study carried out with the qualitative research method, descriptive analysis was carried out by using the document analysis method. When the findings are examined, it is seen that the thinking skills in the curriculum are expressed with many different concepts, the list of basic life skills is included in the Life Studies Curriculum, the acquisition-thinking skill matching is not included in the Turkish Curriculum, the acquisition-thinking skill in the Mathematics Curriculum. and thinking skills such as problem solving, metacognitive skills, estimation, research and analysis are included, learning areas and thinking skills are matched in the Social Studies Curriculum, and critical thinking, questioning, scientific thinking and problem solving skills are included in the curriculum. It was observed that most of the thinking skills of the course were included in the Science Curriculum. In the light of the findings, it can be suggested to include more thinking skills in the curriculum and to establish a direct relationship with the achievements.

Keywords: Thinking Skills, Thinking Skills Education, Primary School Curriculum

GİRİŞ

İçinde bulunduğumuz yüzyılda yaşam koşulları hızlı değişimlere sahne olmaktadır. Bilgiye ulaşım ve tüketimin çok hızlı olduğu günümüzde yeni ve doğru bilgiler oluşturmanın ve nitelikli ürün geliştirilmenin önemi giderek artmaktadır. Çağın gereksinimlerine hızlı cevap verebilen sistemler kurabilmek için nitelikli insan gücü yetiştirilmenin gerekliliği de açıktır. Bu anlamda çağın gerektirdiği yaşam ve düşünme becerilerine sahip; yaptığı işe değer katan, girişimci, yeniliklere açık ve yaratıcı bireyler yetiştirmek önemli hâle gelmiştir (Yanpar-Yelken, 2009). Bireyler alacakları eğitimler ile bilgiyi nasıl kullanacaklarına ilişkin beceriler edinirler. Dolayısıyla eğitimin her aşamasında düşünmeye planlanmış ve sistemli bir şekilde yer verilmesi gerekmektedir.

Bilginin üretilmesi ve işlevselliğinin sağlanmasında düşünmenin yeri büyüktür. Çünkü düşünme zihinsel süreçlerden oluşur ve bir amaç doğrultusunda gerçekleşir. Düşünme, antik çağlardan beri filozofların ilgilendiği oldukça karmaşık bir kavramdır (Çubukçu, 2011). Düşünme; bilgileri, kavramları inceleyerek karşılaştırmak ve aralarında ilişkiler kurarak bir sonuca varmak için başka düşünceler üretme işlemi olarak tanımlanabilir. Cüceloğlu (1995: 205) ise düşünmeyi, bireyin içinde bulunduğu durumu anlayabilmek maksadıyla aktif bir şekilde gerçekleştirdiği, amaca yönelik organize zihinsel sürecin tümü olarak tanımlamaktadır.

Düşünme yetisi, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik olarak kabul edilmektedir. Hançerlioğlu (2007) insanın düşünme yetisi sayesinde dünyaya açılan ilk canlı olduğunu söylemiştir. Eski çağlardan günümüze düşünme yetisini daha iyi kullanabilen bireylerin kendilerini, doğayı ve çevresini daha iyi anlayarak yaşam kalitelerini arttırmaya başladıkları önemli bir gerçektir.

Pek çok bilim insanı ve eğitimci düşünme ile ilgili farklı tanımlar yapmışlardır. Fisher'e (1995) göre düşünme, zihinsel bir etkinliktir ve hem eleştirel hem de yaratıcı yönleriyle; problemin tanımlanması, oluşturulması ve çözülmesi, kararın verilmesi, seçeneklerin üretilmesi, araştırılmasını içeren bir dizi zihinsel işlemde oluşmaktadır (Akt: Tok, 2008: 33). Bu doğrultuda düşünmenin karmaşık ve yorucu bir işlem olduğu söylenebilir. Nickerson (1988: 11) ise düşünmeyi, içinde bulunulan durumu anlamak amacıyla aktif, amaca yönelik ve düzenli olarak yürütülen zihinsel işlem ve süreçler olarak tanımlamaktadır. Alkın-Şahin ve Tunca (2013) ise bir hedefi gerçekleştirmek, sorunlara çözüm üretmek, olaylar ya da durumlar arasında bağlantılar kurmak ya da gerçek dünyayı anlamak için kasıtlı, planlı ve örgütlü zihinsel etkinliklerde bulunma sürecini düşünme olarak tanımlamışlardır. Türk Dil Kurumu (TDK) düşünmeyi; “*düşünmek işi, tefekkür; duyum ve izlenimlerden, tasarımlardan ayrı olarak aklın bağımsız ve kendine özgü durumu; karşılaştırmalar yapma, ayırma, birleştirme, bağlantıları ve biçimleri kavrama yetisi*” olarak tanımlamaktadır (TDK, 2021).

Millî Eğitim Bakanlığının 2016 öğretim programlarında ise düşünme ile ilgili “*Düşünme, insan hayatının temelini teşkil eden zihnin temel fonksiyonudur. Mutluluğumuz ve mutsuzluğumuz, iyimserliğimiz ve kötümserliğimiz, başarı ve başarısızlığımız büyük ölçüde ona bağlıdır. Düşünme yetisini eğittiğimiz ve geliştirdiğimiz zaman, varoluşun en temel donanımını sağlamış oluruz. Böyle önemli bir konunun rastlantıya yer vermeyecek şekilde eğitilebilmesi gerekir. Düşünme gücünün eğitilmesi, bireyin, kendisini geliştirme çabasını destekleyerek iyi ve mutlu hayatı olanaklı kılacak temel bir kazanım olacaktır.*”denilmektedir (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2016: 2).

Düşünmenin hammaddesi bilgidir. Düşünme süreci bilgiyi derinlemesine inceleme ve parçalarına ayırma, parçaları yeniden birleştirme, karşılaştırma, benzerlikleri ve farklılıkları tespit etme gibi işlemleri gerektirmektedir. Dolayısıyla düşünme; bir sonuca varmak için bilgileri, kavramları inceleme, karşılaştırma ve aralarında ilişkiler kurarak başka düşünceler üretme işlemidir (MEB, 2007).

Tüm bu düşünme tanımlarının ortak noktası düşünmenin zihinsel bir beceri olduğu, belirli bir amaca yönelik gerçekleştiği ve bir süreç gerektirdiğidir.

Daha önceleri düşünme faaliyeti, insanın doğal bir yeteneği ya da genetik yatkınlığı olarak değerlendirilirken içinde bulunduğumuz yüzyılla birlikte artık düşünmenin/düşünme becerilerinin öğretilbilir olduğu ve eğitimin bir parçası olması gerektiği noktasına varılmıştır. Örneğin Robinson (1987: 16) yayınladığı raporunda çocukları etkin düşünürler olarak yetiştirmek için öğretim yapmanın giderek eğitimin acil bir hedefi olarak görüldüğünü belirtmiştir. Çünkü teknolojinin son derece hızlı gelişim gösterdiği değişen bir dünyada başarılı olabilmek için bireylerin bilgiyi edinmeleri ve bunun yanında bilgiyi işlemeleri gerekmektedir (Akt. Cotton, 1991: 1). Düşünme süreç odaklı bir zihinsel faaliyeti, beceri ise bilginin performansla dönüştürülebilmesini ifade ederken düşünme becerisi terimi içerisinde yer alan düşünme kelimesi eğitimsel olarak öğrencilere kazandırılmak istenen bir beceriyi anlatır (Dilekli ve Tezci, 2015). Beceri ise öğrenme süreci içerisinde kazanılması, geliştirilmesi ve yaşama aktarılması hedeflenen kabiliyetlerdir (MEB, 2005). Başka bir deyişle bireyin sahip olduğu bilgiyi günlük yaşama aktararak kullanması beceri gerektirir.

Düşünme becerileri, dünyanın düzenini keşfetmek ve problemleri çözmek için bilgiyi kullanma yeteneğidir (Çubukçu, 2011). Düşünme becerileri kavramı, insanın belirli amaçlar doğrultusunda gerçekleştirdiği düşünme kapasitesine vurgu yapar ve düşünmeyi öğretmek için gerekli temel becerilerdir (Baysal, Çarıkçı ve Yaşar, 2017). Beyth-Marom ve diğerlerine (1987) göre düşünce becerileri, iyi seçimler yapmak için birer araçtır ve hızlı değişim, birçok eylem alternatifi ve sayısız bireysel ve kolektif seçimler ve kararlarla karakterize bir toplumda gereklidirler (Akt. Cotton, 1991). Düşünme becerileri genellikle; 'yaratıcı düşünme', 'problem çözme', 'karar verme' ve 'eleştirel düşünme' becerilerini kapsamaktadır (Karsantik, 2016; Özden, 2010; Yaman ve Yalçın, 2005). Bunlar; yeni ve farklı şeyler ortaya koymayı sağlayan 'yaratıcı düşünme', neye inanacağımız hakkında akıl yürütmeyi sağlayan 'eleştirel düşünme', verilerin toplanması ve bir sonuca varılmasını sağlayan 'problem çözme' ve birkaç alternatif arasında amacımıza en uygun olanını bulmayı sağlayan 'karar verme' becerisidir (Hashim, 2003; Tebbs, 2000).

Düşünme becerileri, birbirlerinden bağımsız süreçler değil; aksine birbirinin tamamlayıcısı niteliğinde ve iç içe geçmiş, karmaşık zihinsel etkinliklerdir ve düşünmenin yapı taşları olarak kabul edilen özel bilişsel işlemlerdir (Alkın-Şahin ve Tunca, 2013). Düşünme becerileri; bilgiyi elde etme, düzenleme ve analiz etme, sonuç çıkarma, beyin fırtınası, problem çözme, neden ve sonuç ilişkisi belirleme, olanakları değerlendirme, amaçları oluşturma ve planlama, süreci gözleme, karar verme, kendi yaşantısına uygulama becerilerini kapsar (Mcguinness, 2000'den akt. Tok, 2008). Bilgi, düşünmek için gerekli ancak yeterli değildir. Beceri ise bilginin içselleştirilip uygulanması ile somutlaştırılmasıdır. Öğrenilen bilgiler beceriye dönüştüğü zaman anlam kazanırlar. Bilgi kazanmadan beceri geliştirilemeyeceği gibi beceriye dönüşemeyen bilgi ise teorik düzeyde kalır. Dolayısıyla uygulamaya dönüştürülemediği bilgi de günlük etkinliklerde yetersiz kalacaktır. Düşünme becerilerinin farkında olan bireyler bilgiyi işlemek için öğrenme becerilerini de işe koşarak düşünme süreçlerini organize edebilirler. Bu nedenle düşünme becerilerinin sistematik bir şekilde öğretilmesi ve bireyler tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Düşünmeyi bilen ve bildiklerini yaşamlarında kullanabilen bireyler yetiştirme eğitimin amaçlarından biridir. Eğitim sistemleri, bilgiye ulaşma ve geliştirme yolunda gerekli araçları sunarak bilimsel düşünceye sahip ve görünen sebeplerin dışında sebep-sonuç ilişkileri arayan bireyler yetiştirmelidir (Hatay Polat ve Tümkaya, 2010). Günümüzde toplumsal hayatın karmaşık hâle getirdiği problemlere çözüm yolları bulma gerekliliği de düşünmeyi doğru kullanmayı zorunlu kılmaktadır.

Düşünme becerilerinin kazandırılmasının önemini fark eden toplumlar, bu becerilerin öğrenciye öğretilmesi için eğitim programlarında değişiklikler yapmışlar ve öğrencilere düşünme becerisi kazandırmayı eğitimin temel hedefleri arasına almışlardır (Synder ve Synder, 2008). Düşünmeyi öğretme ve düşünme becerilerinin eğitim yoluyla kazandırılmasının önem kazanmasıyla birlikte ülkemizde de çağın istediği nitelikli bireyler yetiştirebilmek için öğretim programlarında düşünme becerilerine yer vermeye başlanmıştır.

Türkiye’de öğretim programları incelendiğinde; 2005 yılında MEB tarafından yayımlanan ve yapılandırmacılık felsefesini temel alarak yeniden hazırlanan öğretim programlarında kazandırılması hedeflenen ortak sekiz becerinin belirlendiği görülmektedir. Bu beceriler; eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim, araştırma, problem çözme, bilgi teknolojilerini kullanma, girişimcilik ve Türkçeyi doğru, etkili ve güzel kullanma becerisidir. Bu becerilerin sosyal bilgiler dersi için sebep sonuç ilişkileri kurma, olay ve olgulara eleştirel gözle bakma, Türkçe dersi için iletişim becerileri altında yer alan düşünme becerilerine ilişkin vurgu; fikirlerini beyan ederken sebepler ileri sürme, fikirlerini ispatlama, karşılaştırma yapma, yaratıcılık şeklinde yer aldığı görülmektedir (MEB, 2005).

Öğretim programlarında 2017 ve 2018 yıllarında güncelleme çalışmaları yapılmıştır. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı bu güncelleme çalışmalarının gerekçesini 13.01.2017 tarihinde resmi internet sitesinde yayımlanan yazılı basın açıklaması metninde şöyle açıklamıştır (ITKB, 2017):

“Küreselleşen dünyada ve ülkemizde siyasi, sosyal, ekonomik, bilimsel ve teknolojik alanlardayazanan hızlı değişim ve gelişmeler, toplumun yeni yüzyılın mezunlarından beklentilerini farklılaştırmıştır. Temel bilgi ve becerilerin yanı sıra öğrencilerin bilgi çağı olarak adlandırılan günümüzde sahip olunması beklenen bilgi, beceri, tutumlara ilişkin farkındalık geliştirmeleri, bunları edinmeleri ve yaşamın farklı alanlarında uygulayabilecek donanıma ve alt yapıya sahip olmaları kaçınılmaz olmuştur. Bu nedenle aşağıdaki gerekçelerle güncelleme çalışmaları yapılmıştır:

1. Bireyin ve toplumun değişen ihtiyaçları,
2. Eğitimde niteliğin artırılması ihtiyacı,
3. Bilim, teknoloji, öğrenme öğretme yaklaşım, kuram ve stratejilerinde son yıllardayapılan araştırma ve çalışmalarla gerçekleşen değişiklikler ve gelişmeler,
4. Ulusal ve uluslararası değerlendirmelerde kullanılan ölçütler ve ülkemize ait budeğerlendirmelerin sonuçları,
5. Kalkınma Planları, 64. Hükümet Programı Eylem Planı (130 ve 132 numaralı Eylemler), 65. Hükümet Programı (2017 yılı Orta Vadeli Program), 2014-2019 MEB Stratejik Planı, OECD Eğitim Raporları,
6. Mevcut öğretim programlarının akademik bilgi bakımından yoğun olmasından dolayı “eğitim ve öğretimin” sadece öğretim boyutuna ağırlık verilmesi, eğitim boyutu için yeterli sürenin kalmaması gibi hususlar göz önünde bulundurularak çağın ve toplum taleplerine cevap verebilecek donanıma ve üst düzey bilişsel becerilere sahip, bu becerileri yaşamının farklı alanlarında kullanabilen, millî, manevî ve evrensel değerleribenişleyerek bu değerleri tutum ve davranışa dönüştüren bireylerin yetiştirilmesine katkı sağlamak amacıyla öğretim programları revize çalışmaları yapılmıştır.

Öğretim programlarının yenilenme gerekçelerinin sıralandığı açıklamada “*çağın ve toplumun taleplerine cevap verebilecek donanıma ve üst düzey bilişsel becerilere sahip, bu becerileri yaşamının farklı alanlarında kullanabilen*” ifadesi çağımızda bireylerden beklenen beceri, tutum ve değer gibi kazanımları ifade etmesi açısından dikkat çekicidir.

Çağımızın gerektirdiği beceri, tutum ve değerlerin bireylerin şimdiki ve gelecekteki sosyal ve çalışma yaşamlarında başarılı olabilmeleri için önemli ve gerekli olduğu açıktır. Ülkemizde de son yıllarda öğretim programlarında yapılan güncelleme çalışmalarında öğrencilere kazandırılması gereken beceriler konusunun daha fazla vurgulandığı görülmektedir. Kazandırılması gerekli becerilerin en önemlileri arasında ise bilgiyi işlevsel hale getirme ile doğrudan bağlantısı bulunan düşünme becerileri gelmektedir. Buradan hareketle bu araştırmanın amacı; ilkökul programlarında yer alan düşünme becerilerinin bütüncül bakış açısıyla incelenmesidir. Bu genel amaca bağlı olarak aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. İlkokul Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nda yer alan düşünme becerileri nelerdir?
2. İlkokul Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nda yer alan düşünme becerileri nelerdir?
3. İlkokul Türkçe Dersi Öğretim Programı’nda yer alan düşünme becerileri nelerdir?

4. İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programı'nda yer alan düşünme becerileri nelerdir?
5. İlkokul Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nda yer alan düşünme becerileri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma nitel araştırma geleneği içerisinde yer alan doküman incelemesi deseninde yürütülmüştür. Nitel araştırmalar, gözlem, odak grup görüşmesi, doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalar olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Doküman incelemesi, mevcut kayıt ya da belgelerin, veri kaynağı olarak sistemli incelenmesi olarak ifade edilmektedir. Başarılı bir doküman incelemesinin temel şartı, konuya ilişkin belgelerin bulunması, incelenmesi ve belli durum ya da görüşleri ortaya çıkartacak bir senteze varılabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılabilmesidir (Karasar, 2007). Araştırmada incelenen olgu veya olaylarla ilintili bilgiler içeren yazılı belgelerin ayrıntılı olarak taranması ve bu bilgilerden yeni bir bütünlük oluşturulması, doküman/metin analizi olarak adlandırılır (Creswell, 2013). Doküman incelemesinde TTKB onaylı ilkokullarda okutulan Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Türkçe, Matematik ve Fen Bilimleri öğretim programlarına ulaşılmıştır.

Bu araştırmanın veri kaynağını TTKB tarafından onaylanan İlkokul 1. ve 2. sınıf Hayat Bilgisi, Matematik, Türkçe öğretim programları, 3. sınıf Hayat Bilgisi, Matematik, Türkçe, Fen Bilimleri öğretim programları, 4. sınıf Sosyal Bilgiler, Matematik, Türkçe, Fen Bilimleri öğretim programları oluşturmaktadır.

İlkokullarda okutulan öğretim programlarında düşünme becerilerinin sınıf düzeylerine ve ünite veya temalara göre dağılımını tespit etmek amacıyla doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi doküman inceleme formu ile gerçekleştirilmiştir. Öğretim programlarında düşünme becerilerinin incelenmesini hedefleyen araştırmada birçok beceriyi içeren düşünme becerileri kavramı yaratıcı düşünme becerisi, problem çözme becerisi, eleştirel düşünme becerisi ve karar verme becerileri ile sınırlandırılmıştır.

Araştırma soruları tematik çerçeveyi oluşturduğu için betimsel analiz tekniği ile veriler analiz edilmiştir. Bu teknikte oluşturulan veriler daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Okuyucuya, oluşturulan verileri düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde sunmak amaçlanır. Bulgular, sistematik ve açık bir şekilde betimlenir. Daha sonra bu betimlemeler açıklanır, yorumlanır, ilişkilendirilir ve birtakım sonuçlara ulaşılır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 225-226). Düşünme becerilerinin eğitim programlarında yer alma durumlarını ortaya koyabilmek amacıyla betimsel analiz tercih edilmiştir.

Araştırmanın nitel boyutunun geçerliğini ve güvenilirliğini artırmak adına çalışmalar yapılmıştır (Miles ve Huberman, 1994: 64; Patton, 2014: 541; Yıldırım ve Şimşek, 2018: 87-88). İç geçerliğin sağlanması adına belirli bir doygunluğa ulaşınca kadar veri toplanmaya ve analize devam edilmiş ve bu iş için yeterli zaman harcanmıştır. Araştırmanın dış geçerliliğini artırmak amacıyla araştırma süreci ve bu süreçte yapılanlar ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

Millî Eğitim Bakanlığı Öğretim Programları incelendiğinde tüm ilkokul öğretim programlarının genel açıklama, öğretim programlarının perspektifi, yetkinlikler, değerler ölçme ve değerlendirme yaklaşımı bölümlerinin ortak olduğu görülmektedir. Genel açıklama kısmında düşünme becerilerine yer verilmektedir. Öğretim programlarının genel açıklamasında “Bilim ve teknolojide yaşanan hızlı değişim, bireyin ve toplumun değişen ihtiyaçları, öğrenme öğretme teori ve yaklaşımlarındaki yenilik ve gelişmeler bireylerden beklenen rolleri de doğrudan etkilemiştir. Bu değişim bilgiyi üreten, hayatta işlevsel olarak kullanabilen, **problem çözebilen**, **eleştirel düşünen**, girişimci, **kararlı**, iletişim becerilerine sahip, empati yapabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan vb.

niteliklerdeki bir bireyi tanımlamaktadır (...) Kazanımlar ve sınırlarını belirleyen açıklamaları, sınıflar ve eğitim kademeleri düzeyinde değerler, **beceriler** ve yetkinlikler perspektifinde bütünlük sağlayan bir bakış açısıyla yalın bir içeriğe işaret etmektedir. Böylelikle **üst bilişsel becerilerin kullanıma** yönlendiren, anlamlı ve kalıcı öğrenmeyi sağlayan, sağlam ve önceki öğrenmelerle ilişkilendirilmiş, diğer disiplinlerle ve günlük hayatla değerler, beceriler ve yetkinlikler çevresinde bütünleşmiş bir öğretim programları toplamı oluşturulmuştur.” ifadelerine yer verilerek düşünme becerilerinin Türk Eğitim Sistemi’ndeki yeri ve önemi ortaya konulmaktadır.

“Eğitim sistemimizin temel amacı değerlerimiz ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmektir. Bilgi, beceri ve davranışlar öğretim programlarıyla kazandırılmaya çalışılırken değerlerimiz ve yetkinlikler bu bilgi, beceri ve davranışların arasındaki bütünlüğü kuran bağlantı ve ufuk işlevi görmektedir.” ifadesi öğretim programlarının perspektifi bölümünde yer alarak değerler ve yetkinliklerle bütünleşmiş beceri kazandırmanın önemi vurgulanmaktadır.

Eğitim sistemimizde öğrencilerin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde; kişisel, sosyal, akademik ve iş hayatlarında ihtiyaç duyacakları beceri yelpazeleri olan yetkinlikler Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde (TYÇ) belirlenmiştir. TYÇ’de sekiz anahtar yetkinlik belirlenmiştir (Anadilde iletişim, yabancı dillerde iletişim, Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler, dijital yetkinlik, sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler, inisiyatif alma ve girişimcilik, kültürel farkındalık ve ifade). Bu yetkinliklerden matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinliklerde mantıksal ve uzamsal düşünme ile problem çözme becerilerine, dijital yetkinlikte eleştirel düşünme becerisine, inisiyatif alma ve girişimcilik ile kültürel farkındalık ve ifade yetkinliklerinde yaratıcı düşünme becerisine yer verildiği görülmektedir (MEB, 2018).

Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nın İncelenmesi (1-3. Sınıflar)

Hayat Bilgisi Dersi İlkokul 1, 2, 3. Sınıflar Öğretim Programı 2018 yılında yapılan son güncellemeler ile kullanıma sunulmuştur. Bu çalışmada Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nın ilkokul 1, 2, 3. sınıflarına ait kazanımları içerdiği düşünme becerileri açısından incelenmiştir.

Tablo 1: Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nda (1-3. Sınıflar) Yer Alan Düşünme Becerileri
Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nda (1-3. Sınıflar) Yer Alan Düşünme Becerileri

Program Açıklamalarında Yer Alan Düşünme Becerileri	Tespit Edilen Düşünme Becerileri	Sorun çözme Karar verme Bilimsel süreç becerileri
	Düşünme Becerisinin Bulunduğu Başlık	Programın Özel Amaçları Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nın Becerileri
Program Kazanımlarında Yer Alan Düşünme Becerileri	Tespit Edilen Düşünme Becerileri	Kazanım-düşünme becerisi eşleştirilmesine yer verilmemiştir.
	Düşünme Becerisinin Bulunduğu Tema/Ünite/Öğrenme Alanı	Tema-düşünme becerisi eşleştirilmesine yer verilmemiştir.

Program Açıklamalarında Yer Alan Düşünme Becerileri

Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nın amacı; temel yaşam becerilerine sahip, kendini tanıyan, sağlıklı ve güvenli bir yaşam süren, yaşadığı toplumun değerlerini özümseyen, doğaya ve çevreye duyarlı, araştıran, üreten ve ülkesini seven bireyler yetiştirmektir. Programın özel amaçlarında “temel düzeyde bilimsel süreç becerilerini kazanma” ifadesine yer verilmiştir ve ardından düşünme becerilerinin de içinde bulunduğu Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nda yer alan temel yaşam becerileri listesine yer verilmiştir. Bu beceriler; araştırma bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanma, değişim ve sürekliliği algılama, dengeli beslenme, doğayı koruma, girişimcilik, gözlem, iletişim, iş birliği, karar verme, kariyer bilinci geliştirme, kaynakların kullanımı, kendini koruma, kendini tanıma, kişisel bakım, kurallara uyma, mekânı algılama, millî ve kültürel değerleri tanıma, öz yönetim, sağlığını koruma, sorun çözme, sosyal katılım, zaman yönetimidir (MEB, 2018). Diğer öğretim programları da

incelendiğinde beceriler listesine yalnızca Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'nda yer verildiği görülmektedir.

Program Kazanımlarında Yer Alan Düşünme Becerileri

Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda karar verme ve sorun çözme becerilerinin yer alması 1. sınıftan itibaren okutulmaya başlanan bir ders olması sebebiyle önemlidir. Ancak sınıf düzeylerinde kazanım açıklamalarında düşünme becerilerine yer verilmediği görülmektedir. Düşünme becerilerini içeren kazanımlar az sayıda da olsa yer almakla birlikte kazanımın hangi düşünme becerisini geliştireceğinin programda belirtilmediği görülmektedir. Sınıflandırma becerisine yalnızca "HB.2.4.1. Ulaşım türlerini ve araçlarını sınıflandırır." kazanımında yer verildiği görülmektedir. Yaratıcı düşünme becerisi ile ilgili yalnızca "HB.3.2.6. Evdeki kaynakların etkili ve verimli kullanımına yönelik özgün önerilerde bulunur." kazanımı programda yer almaktadır (MEB, 2018). Hayat Bilgisi gibi ilkökula özgü bir dersin kazanımlarında düşünme becerilerine oldukça az yer verildiği görülmektedir.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın İncelenmesi (4. Sınıflar)

Sosyal Bilgiler Dersi İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar Öğretim Programı 2018 yılında yapılan son güncellemeler ile kullanıma sunulmuştur. Bu çalışmada Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın ilkökul 4. sınıflarına ait kazanımları içerdiği düşünme becerileri açısından incelenmiştir.

Tablo 2: Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (4. Sınıflar) Yer Alan Düşünme Becerileri
Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda (4. Sınıflar) Yer Alan Düşünme Becerileri

Program Açıklamalarında Yer Alan Düşünme Becerileri	Tespit Edilen Düşünme Becerileri	Karar verme Sorun Çözme Yenilikçi Düşünme Eleştirel Düşünme Yorumlama Yanıtıcı Düşünme Araştırma Analiz
	Düşünme Becerisinin Bulunduğu Başlık	Programın Özel Amaçları Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Becerileri Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın uygulanmasında Dikkat edilecek hususlar
Program Kazanımlarında Yer Alan Düşünme Becerileri	Tespit Edilen Düşünme Becerileri	Kazanım-düşünme becerisi eşleştirilmesine yer verilmemiştir.
	Düşünme Becerisinin Bulunduğu Tema/Ünite/Öğrenme Alanı	<i>Bilim, Teknoloji ve Toplum: yenilikçilik, eleştirel ve bilimsel düşünce</i> <i>Etkin Vatandaşlık: Sorun çözme</i> <i>Küresel Bağlantılar: Sorun çözme, karar verme</i> <i>İnsanlar, Yerler ve Çevreler: Analiz, yorumlama</i> <i>Üretim, Dağıtım ve Tüketim: Karar verme</i> <i>Küresel Bağlantılar: Araştırma</i>

Program Açıklamalarında Yer Alan Düşünme Becerileri

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın özel amaçlarında "doğru ve güvenilir bilgiye ulaşma yollarını bilen bireyler olarak **eleştirel düşünme** becerisine sahip olmaları" ifadesinde eleştirel düşünme; "farklı dönem ve mekânlara ait tarihsel kanıtları **sorgulayarak** insanlar, nesnelere, olaylar ve olgular arasındaki benzerlik ve farklılıkları belirlemeleri, değişim ve sürekliliği algılamaları" ifadesinde sorgulama; "**bilimsel düşünmeyi** temel alarak bilgiye ulaşma, bilgiyi kullanma ve üretmede bilimsel ahlakı gözetmeleri" ifadesinde bilimsel düşünme; "toplumsal ilişkileri düzenlemek ve karşılaştığı **sorunları çözmek** için temel iletişim becerileri ile sosyal bilimlerin temel kavram ve yöntemlerini kullanabilmeleri" ifadesinde ise sorun çözme becerilerine yer verildiği görülmektedir.

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda düşünme becerilerinin de içinde olduğu temel beceri listesi yer almaktadır. Bu listede yer alan beceriler şunlardır: Araştırma, çevre okuryazarlığı,

değişim ve sürekliliği algılama, dijital okuryazarlık, **eleştirel düşünme**, empati, finansal okuryazarlık, girişimcilik, gözlem, harita okuryazarlığı, hukuk okuryazarlığı, iletişim, iş birliği, kalıp yargı ve önyargıyı *fark etme*, kanıt kullanma, **karar verme**, konum **analizi**, medya okuryazarlığı, mekânı algılama, öz denetim, politik okuryazarlık, **problem çözme**, sosyal katılım, tablo, grafik ve diyagram çizme ve **yorumlama**, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, **yenilikçi düşünme**, zaman ve kronolojiyi algılama (MEB, 2018).

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın uygulanmasında dikkat edilecek hususlar bölümünde “*Sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler*” ve “*yansıtıcı düşünme olarak sosyal bilgiler*” anlayışlarına önem verilmelidir. Öğrencilere, *sosyal bilimcilerin (coğrafyacının, tarihçinin vb.) kullandıkları bilimsel yöntemler sezdirilmelidir. Okulun içindeki ve dışındaki olaylardan yararlanılarak öğrenciler sık sık gerçek hayat problemleri ve çelişkili durumlarla karşılaştırılmalı ve karşılaştıkları sosyal problemler üzerine yansıtıcı düşünceleri sağlanmalıdır.*” ifadesi yer almaktadır. Burada yansıtıcı düşünme becerisine önem verildiği görülmektedir. Ayrıca aynı bölümde yer alan “*Programda değer ve beceriler kazanımlarla bire bir ilişkilendirilmiştir. Ancak değer ve beceri öğretiminin hayat boyu öğrenme çerçevesinde ele alınması için söz konusu değer veya beceriler uygun görülen farklı kazanım ve öğrenme alanlarıyla da ilişkilendirilmelidir.*” ifadesi düşündürücüdür. Çünkü kazanım ve beceri eşleştirilmesi yapıldığı belirtilmekle birlikte programda az sayıda yer verildiği görülmektedir. Yine aynı bölümde yer alan “*Kazanımlarla ilgili güncel ve tartışmalı konular, farklı tartışma teknikleri kullanılarak problem çözme, eleştirel düşünme, kanıt kullanma, karar verme ve araştırma becerileriyle ilişkilendirilerek sınıfa taşınabilir.*” (MEB, 2018) ifadeleri ile ilkokullarda okutulan derslerin içerisinde en çok düşünme becerilerine önem veren öğretim programının Sosyal Bilgiler Öğretim Programı olduğu söylenebilir.

Program Kazanımlarında Yer Alan Düşünme Becerileri

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı aşağıda sıralanan yedi öğrenme alanı çerçevesinde yapılandırılmıştır ve öğrenme alanları ile düşünme becerileri eşleştirmesi yapılmıştır. Ancak öğrenme alanı açıklamalarında yer verilen düşünme becerilerine kazanımlarda yer verilmediği görülmektedir. Yalnızca sınıflandırma becerisine “*SB.4.4.1. Çevresindeki teknolojik ürünleri, kullanım alanlarına göre sınıflandırır.*” kazanımda yer verildiği; çıkarımda bulunma becerisine “*SB.4.1.1. Resmî kimlik belgesini inceleyerek kişisel kimliğine ilişkin çıkarımlarda bulunur.*”, “*SB.4.3.1. Çevresindeki herhangi bir yerin konumu ile ilgili çıkarımlarda bulunur.*”, “*SB.4.3.5. Yaşadığı yer ve çevresindeki yer şekilleri ve nüfus özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur.*” (MEB, 2018) kazanımlarında yer verildiği görülmektedir.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programının öğrenme alanı açıklamalarında düşünme becerileri vurgulanmaktadır. “*Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanında öğrencilerden; **yenilikçi, eleştirel ve bilimsel düşüncenin bilim ve teknolojiadaki gelişmelerin temeli olduğunu; bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini kavrayarak bilgiye ulaşmada teknolojiyi kullanma becerisi edinmeleri beklenmektedir. Bu öğrenme alanı işlenirken bilimsellik ve doğal çevreye duyarlılık gibi değerlerle değişim ve yenilikçilik gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır. Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında toplumsal sorunların nasıl çözüldüğünü ve düzenin nasıl sağlandığını anlayarak egemenliğin kaynağının millete dayandığı yönetimlerde, birey haklarının ve toplum düzeninin nasıl korunduğunu fark ederler. Küresel Bağlantılar öğrenme alanı ile gelişen dünyanın gündemini takip eden, karşılaştığı sorunlara çözüm üretebilen etkin ve sorumlu Türk vatandaşları yetiştirmek amaçlanmaktadır. Bu öğrenme alanı işlenirken sorumluluk ve bağımsızlık gibi değerlerle iş birliği, sosyal katılım ve karar verme gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır. İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanı işlenirken doğal çevreye duyarlılık değeriyle mekânı algılama, harita kullanma, konum analizi, tablo, grafik, diyagram çizme ve yorumlama gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır. Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanı işlenirken sorumluluk ve tasarruf gibi değerlerle öz denetim, karar verme ve finansal okuryazarlık gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır. Küresel Bağlantılar öğrenme alanı işlenirken kültürel mirasa duyarlılık ve saygı gibi değerlerle araştırma ve empati gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.***” (MEB, 2018). Öğrenme alanlarının açıklamalarında sözü geçen düşünme becerilerinin karşılığının program kazanımlarında bulunmadığı görülmektedir.

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (1-4. Sınıflar) Yer Alan Düşünme Becerileri

Türkçe Dersi İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar Öğretim Programı 2019 yılında yapılan son güncellemeler ile yayınlanmıştır. Bu çalışmada Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın ilkokul 1, 2, 3 ve 4. sınıflarına ait kazanımları düşünme becerileri açısından incelenmiştir.

Tablo 3: Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (1-4. Sınıflar) Yer Alan Düşünme Becerileri
Türkçe Dersi Öğretim Programı'nda (1-4. Sınıflar) Yer Alan Düşünme Becerileri

Program Açıklamalarında Yer Alan Düşünme Becerileri	Tespit Edilen Düşünme Becerileri	Üst düzey bilişsel beceriler Zihinsel beceriler Araştırma Keşfetme Yorumlama Yapılandırma Sorgulama Eleştirel Düşünme Analiz Karar verme Yenilikçi Düşünme
	Düşünme Becerisinin Bulunduğu Başlık	Programın Özel Amaçları Programın Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı Uygulamada Dikkat Edilecek Hususlar Temalara İlişkin Açıklamalar
Program Kazanımlarında Yer Alan Düşünme Becerileri	Tespit Edilen Düşünme Becerileri	Kazanım-düşünme becerisi eşleştirilmesine yer verilmemiştir.
	Düşünme Becerisinin Bulunduğu Tema/Ünite/Öğrenme Alanı	Tema-düşünme becerisi eşleştirilmesine yer verilmemiştir.

Türkçe Dersi Öğretim Programı'nın amacı; öğrencilerin hayat boyu kullanabilecekleri dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma ile ilgili dil becerilerini ve zihinsel becerileri kazanmaları, bu becerileri kullanarak kendilerini bireysel ve sosyal yönden geliştirmeleri, etkili iletişim kurmaları, Türkçe sevgisiyle, istek duyarak okuma ve yazma alışkanlığı edinmelerini sağlamaktır.

Program Açıklamalarında Yer Alan Düşünme Becerileri

Programın özel amaçlarında “*Türkçe Dersi Öğretim Programı, öğrencilerin hayat boyu kullanabilecekleri dinleme/izleme, konuşma, okuma ve yazma ile ilgili dil becerilerini ve zihinsel becerileri kazanmaları, bu becerileri kullanarak kendilerini bireysel ve sosyal yönden geliştirmeleri, etkili iletişim kurmaları, Türkçe sevgisiyle, istek duyarak okuma ve yazma alışkanlığı edinmelerini sağlayacak şekilde bilgi, beceri ve değerleri içeren bir bütünlük içinde yapılandırılmıştır.*” ifadelerine yer verilmiştir (MEB, 2019). Burada bahsedilen beceriler dört temel dil becerisini kapsamaktadır.

Programın özel amaçlarında yer alan “*Birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar kazanımların yapısı ve hiyerarşisi, öğrencilerin temel dil becerilerinin yanı sıra üst düzey bilişsel becerilerini geliştirmelerine katkı sağlayacak şekilde düzenlenmiştir.*” ifadesinde üst düzey bilişsel becerilerden bahsedildiği görülmektedir. Ayrıca 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda ifade edilen Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ve Temel İlkeleri doğrultusunda hazırlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı ile öğrencilere kazandırılması beklenenler arasında yer alan “*bilgiyi araştırma, keşfetme, yorumlama ve zihinde yapılandırma becerilerinin geliştirilmesi, basılı materyaller ile çoklu medya kaynaklarından bilgiye erişme, bilgiyi düzenleme, sorgulama, kullanma ve üretme becerilerinin geliştirilmesi, okuduklarını anlayarak eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmelerinin ve sorgulamalarının sağlanması*” (MEB, 2019) ifadelerinde araştırma, keşfetme, yorumlama, yapılandırma, sorgulama, eleştirel düşünme gibi düşünme becerilerine yer verildiği tespit edilmiştir.

Programın ölçme ve değerlendirme yaklaşımı başlığı altında bu derste kullanılması gereken ölçme ve değerlendirme metodlarından bahsedilmiştir. 1-3. Sınıflarda kullanılacak süreç odaklı ölçme ve değerlendirme yaklaşımında “*Öğrenci düzeyine uygun, öğrenciyi zorlamayan, öğrenmeyi pekiştirirken aynı zamanda yapmaktan zevk alabileceği performans çalışmaları ve projelerde bu sınıf düzeylerinde öğrencilerin bilişsel, psikomotor ve duyuşsal becerilerinin ölçülmesinde tanı amaçlı kullanılabilir.*” ifadesinde bilişsel beceriler

ifadesinin yer alması dikkat çekicidir. 4-8. Sınıflarda kullanılacak sonuç odaklı ölçme ve değerlendirme yaklaşımında da “*Yazılı sınavlar yapılandırılırken öğrencilerin üst düzey bilişsel becerilerin kullanılmasına imkân sağlayan çeşitli madde türlerinden yararlanılmalıdır.*” ifadesi ile ölçme amaçlı hazırlanacak soru türlerinin üst düzey bilişsel becerileri de ölçecek türde olması gerektiğinin altı çizilmektedir. Hazırlanacak maddeleri “*Hazırlanan maddeler, mümkün olduğunca yazılı (kısa metin, şiir, tablo, grafik vb.) ve görsel unsurlar (karikatür, fotoğraf, resim vb.), grafik düzenleyiciler (kavram haritaları, zihin haritaları vb.) gibi öncüllere yer verilerek zenginleştirilmeli ve bunların aktif kullanımlarını gerektirmelidir.*” şeklinde tarif ederken “*Bu tarz maddeler öğrencilerin çıkarımında bulunma, **eleştirel düşünme**, **analiz etme**, görsel okuma, akıl yürütme, uzamsal becerilerini kullanmaları ve geliştirmelerine katkı sağlayacaktır.*” ifadesinde eleştirel düşünme ve analiz gibi düşünme becerilerinden bahsedilmiştir.

Uygulamada dikkat edilecek hususlar başlığı altında yer alan *İlkokuma Yazma Süreci* alt başlığında “*İlk okuma yazma öğretimi, temel düzeyde okuma ve yazma becerileri ile sınırlı değildir. Düşünme, anlama, sıralama, sınıflama, sorgulama, ilişki kurma, analiz sentez yapma ve değerlendirme gibi zihinsel becerilerin geliştirilmesinde ilk okuma yazma öğretiminin önemli bir işlevi vardır.*” ifadesinde sorgulama, analiz, sentez yapma ve zihinsel beceriler ifadeleri dikkat çekicidir.

Programda yer alan temalara ilişkin açıklamalar kısmında temalar ve konu önerileri başlığı altında *okuma kültürü* alt başlığındaki “*bilgi okuryazarlığı, çoklu okuryazarlık, dijital okuryazarlık, dil sevgisi, edebî şahsiyetler, e-kitap, **eleştirel okuryazarlık**, kitabevi, kitaplar, kütüphaneler, metinler arasılık, okuma alışkanlığı, okuma serüveni, okuma sevgisi, okur kimliği, sözlük kültürü, süreli yayımlar, teknoloji okuryazarlığı, **yaratıcı okuma**, yazılı kültür, z-kıtap, z-kütüphane vb.*” gibi konu önerilerinde eleştirel okuryazarlık ve yaratıcı okuma ifadeleri eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme becerilerine atıf yapması bakımından önemlidir. Yine aynı başlık altında *kişisel gelişim* alt başlığındaki “*başarı, beceri, çalışkanlık, çatışma yönetimi, empati, girişimcilik, **karar verme**, kendini tanıma, kişilik tipleri, meslek seçimi, motivasyon, öğrenmeyi öğrenme, olumlu düşünme, öz denetim, öz eleştiri, öz güven, öz saygı, sorumluluk, sosyal gelişim, yetenek, yeterlilik, zaman yönetimi vb.*” gibi konu önerilerinde karar verme becerisinin yer aldığı görülmektedir. *Bilim ve teknoloji* alt başlığında verilen konu önerilerinde ise “*bilim insanları, bilim okuryazarlığı, bilişim okuryazarlığı, etik, **girişimcilik**, haberleşme, hayal gücü, iletişim, keşif ve icatlar, matematik okuryazarlığı, merak duygusu, olay, olgu, patent, sosyal medya, tasarım, teknoloji, telif, ulaşım, yenilikçilik vb.*” ifadesinde girişimcilik becerisinden bahsedilmektedir. *Sanat* alt başlığında ise konu önerileri arasında yer alan “*afiş, bale, cilt, söz sanatları, ebru, edebiyat, estetik, estetik duyarlılık, festival, fotoğraf, gala, geleneksel sanatlar, gölge oyunu, grafik, grafiti, heykel, mimari, minyatür, müzik, opera, özgünlük, pandomim, peyzaj, resim, seramik, sinema, tezhip, tiyatro, **yenilikçi düşünme** vb.*” ifadelerinden yenilikçi düşünme bir düşünme becerisi olduğu görülmektedir.

Program Kazanımlarında Yer Alan Düşünme Becerileri

Türkçe Öğretim Programı dinleme, konuşma, okuma ve yazma olmak üzere dört temel dil becerisinin edinimi üzerine kurgulanmıştır. Eleştirel düşünme, karar verme, yenilikçi düşünme, araştırma, keşfetme, yorumlama gibi becerilerin programda yer alması bu dersin 1. sınıftan itibaren okutulmaya başlanan bir ders olması sebebiyle önemlidir. Ancak ilkokulun tüm sınıf düzeylerinde kazanım açıklamalarında düşünme becerilerine yer verilmediği görülmektedir (MEB, 2019). Örneğin 3. sınıf kazanımlarından olan “*T.3.3.24. Okudukları ile ilgili çıkarımlar yapar.*” kazanımına ait alt kazanımda “*a) Metindeki problem durumlarının tespit edilmesi ve bunlara farklı çözüm yolları bulunması sağlanır.*” ve 4. sınıfın aynı kazanımının “*T.4.3.28. Okudukları ile ilgili çıkarımlar yapar.*” alt kazanımlarında yer alan “*b) Öğrenciler metinde işaret edilen problem durumlarını tespit etmeleri ve bunlara farklı çözüm yolları bulmaları için teşvik edilir.*” açıklamalarında **problem çözme** becerisine işaret edildiği söylenebilir. Düşünme becerilerini içeren kazanımların sayısı az olmakla birlikte kazanımın hangi düşünme becerisini geliştireceğinin programda doğrudan belirtilmediği görülmektedir.

Matematik Dersi Öğretim Programı’nda (1-4. Sınıflar) Yer Alan Düşünme Becerileri

Matematik Dersi İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar Öğretim Programı 2018 yılında yapılan son güncellemeler ile kullanıma sunulmuştur. Bu çalışmada Matematik Dersi Öğretim

Programı'nın ilkökul 1, 2, 3 ve 4. sınıflarına ait kazanımları içerdiği düşünme becerileri açısından incelenmiştir.

Tablo 4: Matematik Dersi Öğretim Programı'nda (1-4. Sınıflar) Yer Alan Düşünme Becerileri

Matematik Dersi Öğretim Programı'nda (1-4. Sınıflar) Yer Alan Düşünme Becerileri		
Program Açıklamalarında Yer Alan Düşünme Becerileri	Tespit Edilen Düşünme Becerileri	Problem Çözme Üstbilişsel beceriler Tahmin Araştırma Analiz
	Düşünme Becerisinin Bulunduğu Başlık	Programın Özel Amaçları Programın Ölçme ve Değerlendirme Yaklaşımı Açıklamalar
Program Kazanımlarında Yer Alan Düşünme Becerileri	Tespit Edilen Düşünme Becerileri	Problem Çözme Tahmin Etme Yorumlama
	Düşünme Becerisinin Bulunduğu Tema/Ünite/Öğrenme Alanı	Sayılar ve İşlemler (1, 2, 3 ve 4. Sınıf) Ölçme (1, 2, 3 ve 4. Sınıf) Veri İşleme (3 ve 4. Sınıf)

Matematik Dersi Öğretim Programı'nın amacı; matematiksel okuryazarlık becerilerini geliştirebilen, matematiksel kavramları anlayabilen, problem çözme sürecinde kendi düşünce ve akıl yürütmelerini kullanabilen, insan ile nesnelere arasındaki ilişkileri ve nesnelere birbirleriyle ilişkilerini anlamlandırabilen, üstbilişsel bilgi ve becerilerini geliştirerek kendi öğrenme süreçlerini yönetebilen, tahmin etme ve zihinden işlem yapma becerilerini etkin bir şekilde kullanabilen, matematiğe yönelik olumlu tutum ve araştırma yapma, bilgi üretme ve kullanma becerilerini geliştirebilen, matematiğin insanlığın ortak bir değeri olduğunun bilincinde olarak matematiğe değer veren bireyler yetiştirmek şeklinde özetlenebilir (MEB, 2018).

Program Açıklamalarında Yer Alan Düşünme Becerileri

Programın özel amaçlarında yer alan “3. **Problem çözme** sürecinde kendi düşünce ve akıl yürütmelerini rahatlıkla ifade edebilecek, başkalarının matematiksel akıl yürütmelerindeki eksiklikleri veya boşlukları görebilecektir.” ifadesinde problem çözme becerisine; “6. **Üstbilişsel bilgi ve becerilerini** geliştirebilecek, kendi öğrenme süreçlerini bilinçli biçimde yönetebilecektir.” ifadesinde üstbilişsel becerilere; “7. **Tahmin etme** ve zihinden işlem yapma becerilerini etkin bir şekilde kullanabilecektir.” ifadesinde tahmin etme becerisine; “11. **Araştırma yapma**, bilgi üretme ve kullanma becerilerini geliştirebilecektir.” ifadesinde ise araştırma yapma becerisine yer verildiği görülmektedir.

Programın açıklamaları kısmında ilkökul programının yapısı anlatılırken veri işleme ile ilgili “Veri öğretimi dört adımdan oluşmaktadır: Araştırılabilir soru oluşturma, veri toplama, veriyi işleme ve analiz etme ve sonuçları yorumlama” ifadesinde **analiz** becerisine yer verildiği görülmektedir.

Programın uygulanmasında dikkat edilecek hususlarda yer alan “Matematiksel kavramların öğrenimi sürecinde öğrencilerin düşüncelerini ifade edebilmeleri için öğretmenlerin yönlendirmeleri gerekli ve önemlidir. Bu bağlamda, “Bu probleme benzer bir problemle daha önce karşılaştın mı? Eğer karşılaştıysan nasıl bir yol izlediğini hatırlıyor musun? Bu problemin çözümünde işe yarayacak yolu biliyor musun?” gibi sorularla öğrencinin düşünme sürecini ortaya koymasına ve güçlendirmesine fırsat verilmelidir.” ifadesi ile öğrencilerin düşünme becerilerini kullanmalarına teşvik edici planlamalar yapılması gerektiğinden bahsedilmektedir.

Program Kazanımlarında Yer Alan Düşünme Becerileri

Matematik Dersi Öğretim Programı'nda yer alan 1, 2, 3 ve 4. sınıflara ait kazanımlar düşünme becerileri açısından incelendiğinde ilkökulda her sınıfta yer alan sayılar ve işlemler, geometri, ölçme ve veri işleme öğrenme alanlarına ait çeşitli kazanımlarda **problem çözme, tahmin etme, yorumlama** gibi düşünme becerilerine yer verildiği görülmüştür.

Birinci sınıf kazanımları incelendiğinde **sayılar ve işlemler** öğrenme alanında yer alan “M.1.1.2.6. Doğal sayılarla toplama işlemini gerektiren problemleri çözer.” ve “M.1.1.3.4. Doğal sayılarla çıkarma işlemini gerektiren problemleri çözer.” kazanımlarında **problem çözme** becerisinin yer aldığı görülmektedir.

İkinci sınıf kazanımları incelendiğinde **sayılar ve işlemler** öğrenme alanında yer alan “M.2.1.1.3. Verilen bir çoklukdaki nesne sayısını tahmin eder, tahminini sayarak kontrol eder.”, “M.2.1.2.3. İki doğal sayının toplamını tahmin eder ve tahminini işlem sonucuyla karşılaştırır.” ve “M.2.1.3.3. Doğal sayılarla yapılan çıkarma işleminin sonucunu tahmin eder ve tahminini işlem sonucuyla karşılaştırır.” kazanımlarında ve **ölçme** öğrenme alanının “M.2.3.1.4. Uzunlukları metre veya santimetre birimleri türünden tahmin eder ve tahminini ölçme sonucuyla karşılaştırarak kontrol eder.” kazanımında **tahmin etme** becerisine yer verilmiştir. Yine ikinci sınıf kazanımlarında **sayılar ve işlemler** öğrenme alanında yer alan “M.2.1.2.5. Doğal sayılarla toplama işlemini gerektiren problemleri çözer.”, “M.2.1.3.6. Doğal sayılarla toplama ve çıkarma işlemini gerektiren problemleri çözer.”, “M.2.1.4.3. Doğal sayılarla çarpma işlemi gerektiren problemler çözer.” kazanımlarında ve **ölçme** öğrenme alanındaki “M.2.3.1.6. Uzunluk ölçme birimi kullanılan problemleri çözer.”, “M.2.3.2.3. Paralarımızla ilgili problemleri çözer.”, “M.2.3.3.3. Zaman ölçme birimleriyle ilgili problemleri çözer.”, “M.2.3.4.2. Kütle ölçme birimiyle ilgili problemleri çözer.”, “M.2.3.5.2. Standart olmayan sıvı ölçme birimleriyle ilgili problemleri çözer.” kazanımlarda **problem çözme** becerisine yer verildiği görülmektedir.

Üçüncü sınıf kazanımları incelendiğinde **sayılar ve işlemler** öğrenme alanında yer alan “M.3.1.2.3. İki sayının toplamını tahmin eder ve tahminini işlem sonucuyla karşılaştırır.” ve “M.3.1.3.3. Doğal sayılarla yapılan çıkarma işleminin sonucunu tahmin eder, tahminini işlem sonucuyla karşılaştırır.” kazanımları ile **ölçme** öğrenme alanında yer alan “M.3.3.3.2. Bir alanı, standart olmayan alan ölçme birimleriyle tahmin eder ve birimleri sayarak tahminini kontrol eder.”, “M.3.3.6.2. Bir nesnenin kütlesini tahmin eder ve ölçme yaparak tahmininin doğruluğunu kontrol eder.” ve “M.3.3.7.2. Bir kaptaki sıvının miktarını litre ve yarım litre birimleriyle tahmin eder ve ölçme yaparak tahmininin doğruluğunu kontrol eder.” kazanımlarında **tahmin etme** becerisine yer verildiği tespit edilmiştir.

Yine üçüncü sınıf kazanımlarında **sayılar ve işlemler** öğrenme alanında yer alan “M.3.1.2.6. Doğal sayılarla toplama işlemini gerektiren problemleri çözer.”, “M.3.1.3.4. Doğal sayılarla toplama ve çıkarma işlemlerini gerektiren problemleri çözer.”, “M.3.1.4.6. Biri çarpma işlemi olmak üzere iki işlem gerektiren problemleri çözer.” ve “M.3.1.5.4. Biri bölme olacak şekilde iki işlem gerektiren problemleri çözer.” kazanımlarında ve **ölçme** öğrenme alanına ait “M.3.3.1.5. Metre ve santimetre birimlerinin kullanıldığı problemleri çözer.”, “M.3.3.2.4. Şekillerin çevre uzunlukları ile ilgili problemleri çözer.”, “M.3.3.4.2. Paralarımızla ilgili problemleri çözer.”, “M.3.3.5.4. Zaman ölçme birimlerinin kullanıldığı problemleri çözer.”, “M.3.3.6.3. Kilogram ve gramla ilgili problemleri çözer.” ve “M.3.3.7.3. Litre ile ilgili problemleri çözer.” kazanımlarında da **problem çözme** becerisine yer verildiği tespit edilmiştir. Ayrıca **veri işleme** öğrenme alanındaki “M.3.4.1.1. Şekil ve nesne grafiğinde gösterilen bilgileri açıklayarak grafikten çetele ve sıklık tablosuna dönüşümler yapar ve yorumlar.” kazanımında **yorumlama**; “M.3.4.1.2. Grafiklerde verilen bilgileri kullanarak veya grafikler oluşturularak toplama ve çıkarma işlemleri gerektiren problemleri çözer.” kazanımlarda da ise **problem çözme** becerilerinden bahsedildiği tespit edilmiştir.

Dördüncü sınıf kazanımları incelendiğinde **sayılar ve işlemler** öğrenme alanında yer alan “M.4.1.2.2. İki doğal sayının toplamını tahmin eder ve tahminini işlem sonucu ile karşılaştırır.”, “M.4.1.3.3. Doğal sayılarla yapılan çıkarma işleminin sonucunu tahmin eder, tahminini işlem sonucuyla karşılaştırır.”, “M.4.1.4.5. En çok iki basamaklı bir doğal sayı ile bir basamaklı bir doğal sayının çarpımını tahmin eder ve tahminini işlem sonucu ile karşılaştırır.”, “M.4.1.5.4. Bir bölme işleminin sonucunu tahmin eder ve tahminini işlem sonucu ile karşılaştırır.” kazanımları ile farklı bir öğrenme alanı olan **ölçme** öğrenme alanında yer alan “M.4.3.1.3. Doğrudan ölçebileceği bir uzunluğu en uygun uzunluk ölçme birimiyle tahmin eder ve tahminini ölçme yaparak kontrol eder.” ve “M.4.3.6.4. Bir kaptaki sıvının miktarını, litre ve mililitre birimleriyle tahmin eder ve ölçme yaparak tahminini kontrol eder.” kazanımlarında tahmin etme becerisine yer verildiği tespit edilmiştir. Yine veri işleme öğrenme alanında yer alan “M.4.4.1.1. Sütun grafiğini inceler, grafik üzerinde yorum ve tahminler yapar.” kazanımında hem **tahmin etme** hem de **yorumlama** becerisine yer verildiği görülmektedir.

Yine dördüncü sınıf kazanımlarında **sayılar ve işlemler** öğrenme alanında “M.4.1.2.4. Doğal sayılarla toplama işlemi gerektiren problemleri çözer.”, “M.4.1.3.4. Doğal sayılarla toplama ve çıkarma işlemi gerektiren problemleri çözer.”, “M.4.1.4.6. Doğal sayılarla çarpma işlemi gerektiren problemleri çözer.”, “M.4.1.5.6. Doğal sayılarla en az bir bölme işlemi gerektiren problemleri çözer.”, “M.4.1.7.2. Kesirlerle toplama ve çıkarma işlemlerini gerektiren problemleri çözer.” kazanımlarında ve **ölçme** öğrenme alanının “M.4.3.1.4. Uzunluk ölçme birimlerinin kullanıldığı en çok üç işlem gerektiren problemleri çözer.”, “M.4.3.2.3. Şekillerin çevre uzunluklarını hesaplamayla ilgili problemleri çözer.”, “M.4.3.4.2. Zaman ölçme birimlerinin kullanıldığı problemleri çözer.”, “M.4.3.5.5. Ton, kilogram, gram ve miligram ile ilgili problemleri çözer.”, “M.4.3.6.5. Litre ve mililitre ile ilgili problemleri çözer.” kazanımlarında ayrıca veri işleme öğrenme alanının “M.4.4.1.4. Sütun grafiği, tablo ve diğer grafiklerle gösterilen bilgileri kullanarak günlük hayatla ilgili problemler çözer.” kazanımında **problem çözme** becerisinin yer aldığı tespit edilmiştir.

Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nın İncelenmesi (3-4. Sınıflar)

Fen Bilimleri Dersi İlkokul ve Ortaokul 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar Öğretim Programı 2018 yılında yapılan son güncellemeler ile kullanıma sunulmuştur. Bu çalışmada Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nın ilkök 3 ve 4. sınıflarına ait kazanımları içerdiği düşünme becerileri açısından incelenmiştir.

Tablo 5: Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nda (3 ve 4. Sınıflar) Yer Alan Düşünme Becerileri
Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nda (3 ve 4. Sınıflar) Yer Alan Düşünme Becerileri

Program Açıklamalarında Yer Alan Düşünme Becerileri	Tespit Edilen Düşünme Becerileri	Bilimsel süreç becerileri Yaratıcı düşünme Yenilikçi düşünme Problem çözme Karar verme Muhakeme Analitik düşünme Mühendislik ve tasarım becerileri
	Düşünme Becerisinin Bulunduğu Başlık	Programın Özel Amaçları Fen Bilimleri Öğretim Programı'nda Alana Özgü Beceriler Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın uygulanmasında Dikkat edilecek hususlar
Program Kazanımlarında Yer Alan Düşünme Becerileri	Tespit Edilen Düşünme Becerileri	Kazanım-düşünme becerisi eşleştirilmesine yer verilmemiştir.
	Düşünme Becerisinin Bulunduğu Tema/Ünite/Öğrenme Alanı	Çevremizdeki Işık ve Sesler / Fiziksel Olaylar: Keşfetme, sınıflama Aydınlatma ve Ses Teknolojileri / Fiziksel Olaylar: Problem çözme, yaratıcı ve yenilikçi düşünme

Program Açıklamalarında Yer Alan Düşünme Becerileri

Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı'nın temel amaçlarında “Doğanın keşfedilmesi ve insan-çevre arasındaki ilişkinin anlaşılması sürecinde, bilimsel süreç becerileri ve bilimsel araştırma yaklaşımını benimseyip bu alanlarda karşılaşılan sorunlara çözüm üretmek, Günlük yaşam sorunlarına ilişkin sorumluluk alınmasını ve bu sorunları çözmeye fen bilimlerine ilişkin bilgi, bilimsel süreç becerileri ve diğer yaşam becerilerinin kullanılmasını sağlamak, sosyobilimsel konuları kullanarak muhakeme yeteneği, bilimsel düşünme alışkanlıkları ve karar verme becerileri geliştirmek” ifadelerine yer verilmiştir. Bu ifadelerde düşünme becerilerinden **bilimsel süreç becerileri, sorun çözme, muhakeme ve karar verme** becerilerinin yer aldığı görülmektedir. Diğer programlardan farklı olarak fen bilimleri alanına özgü beceriler listesi de yer almaktadır. Kazandırılması amaçlanan beceriler şunlardır: **Bilimsel Süreç Becerileri** (gözlem yapma, ölçme, sınıflama, verileri kaydetme, hipotez kurma, verileri kullanma ve model oluşturma, değişkenleri değiştirme ve kontrol etme, deney yapma gibi bilim insanlarının çalışmalarını sırasında kullandıkları

beceriler), Yaşam Becerileri (bilimsel bilgiye ulaşılması ve bilimsel bilginin kullanılmasına ilişkin **analitik düşünme, karar verme, yaratıcılık**, girişimcilik, iletişim ve takım çalışması gibi temel yaşam becerileri), **Analitik düşünme, Karar verme, Yaratıcı düşünme**, Girişimcilik, İletişim, Takım çalışması, **Mühendislik ve Tasarım Becerileri** (fen bilimlerini matematik, teknoloji ve mühendislikle bütünleştirmeyi sağlayarak, **problemlere disiplinler arası bakış açısıyla**, öğrencileri buluş ve **inovasyon** yapabilme seviyesine ulaştırarak, öğrencilerin edindikleri bilgi ve becerileri kullanarak ürün oluşturmalarını ve bu ürünlere nasıl katma değer kazandırılacakları konusunda stratejileri geliştirmesi), **Yenilikçi (inovatif) düşünme** (MEB, 2018).

Fen Bilimleri Öğretim Programı'nda Fen, Mühendislik ve Girişimcilik Uygulamaları bölümünde **problem çözme** becerisinin öneminde değinilmektedir. "Programda Fen, Mühendislik ve Girişimcilik Uygulamaları kapsamında öncelikle öğrencilerden ünitelerde ele alınan konulara ilişkin günlük hayattan bir ihtiyaç veya **problemi tanımlamaları** beklenmektedir. "*Problemin günlük hayatta kullanılan veya karşılaşılan araç, nesne veya sistemleri geliştirmeye yönelik olması istenir. Ayrıca problemler malzeme, zaman ve maliyet kriterleri kapsamında ele alınmalıdır. Problemin çözümünde, öğrenciler alternatif çözüm yollarını karşılaştırarak kriterler kapsamında uygun olanı seçerler. Seçilen çözüme yönelik planlama yaparak sonraki aşamada ürünü ortaya koymaları ve sunmaları beklenir. Ürünün tasarım ve üretim süreci okul ortamında gerçekleştirilir. Öğrencilerden, ürün geliştirme aşamasında deneme yapmaları, bu denemeler sonucunda elde ettikleri nitel ve nicel verileri, gözlemleri kaydetmeleri ve grafik okuma veya oluşturma becerileriyle değerlendirmeleri beklenmektedir.*" ifadesi buna işaret etmektedir.

Dikkat edilmesi gereken hususlar bölümünde öğretmen-öğrenci rolü Fen Bilimleri Öğretim Programı'nda açıklanırken programın amaçlarına yönelik öğrencilerde kazandırılması hedeflenen düşünme becerilerine açıkça yer verilmiştir: "*Öğretmenlerin rolü öğrencilere fen, teknoloji, mühendislik ve matematiğin bütünleştirilmesi için rehberlik yaparak öğrencileri üst düzey düşünme, ürün geliştirme, buluş ve inovasyon yapabilme seviyesine ulaştırmaktır. Öğrenme süreci; keşfetme, sorgulama, argüman oluşturma ve ürün tasarlamayı kapsamaktadır. Ayrıca öğrencilerin kendilerini yazılı, sözlü ve görsel olarak ifade ederek iletişim ve yaratıcı düşünme becerilerinin geliştirilmesine imkân tanıyan fırsatların öğrencilere sunulması beklenmektedir.*"

Program Kazanımlarında Yer Alan Düşünme Becerileri

Fen Bilimleri Dersi Öğretim Programı aşağıda sıralanan yedi öğrenme alanı çerçevesinde yapılandırılmıştır ve öğrenme alanları ile düşünme becerileri eşleştirmesi yapılmıştır. Bazı öğrenme alanı açıklamalarında yer verilen düşünme becerilerine kazanımlarda sınırlı sayıda yer verildiği görülmektedir. **Sınıflandırma** becerisi ile ilgili "F.3.5.2.1. Çevresindeki ışık kaynaklarını doğal ve yapay ışık kaynakları şeklinde sınıflandırır.", "F.3.5.3.3. Çevresindeki ses kaynaklarını doğal ve yapay ses kaynakları şeklinde sınıflandırır.", "F.3.7.2.1. Elektrikli araç-gereçleri, kullandığı elektrik kaynaklarına göre sınıflandırır." kazanımları yer almaktadır. Çözüm önerme, **problem çözme** becerisi ile ilişkili bir beceridir. "F.3.6.2.6. Doğal çevreyi korumak için araştırma yaparak çözümler önerir.", "F.4.5.3.3. Işık kirliliğini azaltmaya yönelik çözümler üretir.", "F.4.5.5.3. Ses kirliliğini azaltmaya yönelik çözümler üretir." kazanımları problem çözme becerisini geliştirmeye yönelik kazanımlardır. **Çıkarımda bulunma** becerisi ile ilgili "F.3.5.3.2. İşitme duyusunu kullanarak ses kaynağının yaklaşıp uzaklaşması ve ses kaynağının yeri hakkında çıkarımlarda bulunur.", "F.4.2.1.2. Su ve minerallerin bütün besinlerde bulunduğu çıkarımını yapar." kazanımları programda yer almaktadır. **İlişkilendirme** becerisi ile ilgili "F.4.2.1.4. İnsan sağlığı ile dengeli beslenmeyi ilişkilendirir." kazanımı yer almaktadır. **Keşfetme** becerisi ile ilgili "F.4.3.2.1. Mıknatısı tanıır ve kutupları olduğunu keşfeder.", "F.4.3.2.2. Mıknatısın etki ettiği maddeleri deney yaparak keşfeder." kazanımları programda yer alırken **sorgulama** becerisi ile ilgili yalnızca "F.4.5.5.1. Ses kirliliğinin nedenlerini sorgular.", "F.4.5.3.1. Işık kirliliğinin nedenlerini sorgular." kazanımlarına programda yer verildiği görülmektedir. Tasarım yapma, **yaratıcı düşünme** becerisi ile ilgili bir beceridir ve programda "F.4.5.1.2. Gelecekte kullanılabilecek aydınlatma araçlarına yönelik tasarım yapar." kazanımında tasarım yapma becerisine yer verildiği görülmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

İlkokul Hayat Bilgisi, Sosyal Bilgiler, Türkçe, Matematik ve Fen Bilimleri Öğretim Programları'nda yer alan düşünme becerilerinin bütüncül bakış açısıyla incelenmeye çalışıldığı bu araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Öğretim programlarında yer alan genel açıklama, öğretim programlarının perspektifi, yetkinlikler, değerler, ölçme ve değerlendirme yaklaşımı bölümleri ortaktır.
- Öğretim programlarında yer alan düşünme becerileri birçok farklı kavram (eleştirel düşünme, yenilikçi düşünme, problem çözme, üst düzey bilişsel beceriler vb.) ile ifade edilmiştir.
- Hayat Bilgisi Öğretim Programı'nda temel yaşam becerileri listesine yer verilmiştir.
- Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda öğrencilerin eleştirel düşünme, sorgulama, bilimsel düşünme ve sorun çözme becerilerine özel amaçlarda yer verildiği görülmüştür.
- Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan yedi öğrenme alanında da öğrenme alanları ile düşünme becerileri eşleştirmesi yapılmıştır.
- Türkçe Öğretim Programı'nda yer verilen beceriler dinleme, konuşma, okuma ve yazma olarak belirtilen dört dil becerisini kapsamaktadır.
- Türkçe Öğretim Programı'nda yer alan düşünme becerileri ifadeleri kazanım-düşünme becerisi eşleştirmelerine yer verilmeden yazılmıştır.
- Matematik Öğretim Programı'nda yer alan problem çözme, üst bilişsel beceriler, tahmin, araştırma ve analiz gibi düşünme becerileri matematiksel okuryazarlık becerilerini geliştirmeye yöneliktir.
- Matematik Öğretim Programı'nda yer alan düşünme becerileri ifadeleri kazanım-düşünme becerisi eşleştirmelerine yer verilmiştir.
- Fen Bilimleri Öğretim Programı'nda dersin içeriği gereği düşünme becerilerinin pek çoğuna yer verilmiştir.

Düşünme bireyin çok yönlü gelişimine katkı sağlayan önemli bir beceridir. Düşünme becerisi, düşünme süreçlerinde uygulanan zihindeki işlem ve süreçlere göre farklı türlere ayrılabilir (Güneş, 2012). Düşünme becerisi birden fazla beceriyi bir arada barındıran çatı bir kavramı ifade etmektedir. Düşünme becerisi olarak nitelendirilen eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, bilimsel süreç becerileri, sorgulama, üst düzey düşünme, yenilikçi düşünme gibi beceri alanlarıyla ilişkilidir. Düşünmenin temel öğelerinden birisi argümanlardır. Argümanı Bowell ve Kemp (2018, s.9) bir sonuç ile o sonucu desteklemeyi amaçlayan öncüllerden oluşan önermeler kümesi olarak tanımlarken aynı zamanda retorikten oldukça farklı hatta karşıtı olduğunu savunmaktadır. Düşünme argümanlar ile olur. Farklı isimler altında kullanılsa bile özünde “düşünme” yer almaktadır.

İlkokul 1 ve 2. sınıflarda haftada 10; 3 ve 4. sınıflarda haftada 8 ders saati olan Türkçe dersi en fazla ders saatine sahip olan derstir. Türkçe öğretiminde geliştirilmesi gereken alanlardan biri de üst düzey düşünme becerileridir (Özdemir, 2020). Söylemez (2018)'in 4-8.sınıflar arası Türkçe Öğretim Programı'na yönelik incelemesinde dinleme becerisi ile ilgili eleştirel düşünme; okuma becerisi ile ilgili eleştirel ve yansıtıcı düşünme; yazma beceri ile ilgili yansıtıcı düşünme ağırlıkta iken ve konuşma becerileri ile ilgili belirgin bir beceriden söz edilememektedir. Ünveren Kapanadze (2019) Türkçe öğretim programında üst düzey düşünme becerilerinden olan eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, yansıtıcı düşünme, analitik düşünme, lateral (yanal/etraflı) düşünme becerilerinin kazanımların belli oranda yer aldığını tespit etmiştir. Bununla birlikte kazanımların açık bir şekilde hangi beceri ile ilişkili olduğunu açıklıkla ortaya koyan bir yöntemin izlenmediği görülmüştür. Burada düşünme becerilerinin birbirini tamamlar nitelikte olduğu düşüncesi unutulmamalıdır. İlkokul Türkçe dersi çalışma kitaplarındaki yaratıcı düşünme becerisi etkinliklerinin incelendiği araştırmada en az 1. sınıf, en fazla ise 3. sınıf Türkçe çalışma kitabında yer verildiği bulgusuna ulaşılmıştır (Erdoğan, 2021).

İlkokulda haftada 5 ders saati olan Matematik dersi matematiksel okuryazarlık ve matematiksel düşünme becerilerinin geliştirilmesi açısından oldukça önemli bir derstir (Erkin, 2002). Problem çözme becerileri ile birlikte düşünüldüğünde problemin düşünmeyi tetikleyici bir öge olması üst düzey düşünme için de gereklidir (Ersoy ve Başer, 2013). Birey, problemi çözerken düşünme süreçlerini işletir. Problemin soru ve alıştırmadan farkı bulunmaktadır (Toluk ve Olkun, 2002). Üst düzey düşünme becerilerinin Matematik derslerinde öğretiminde düşünme becerilerini sorgulayıcı tarzda sürece dâhil edildiğinde geliştiği bilinmektedir (Serin ve Korkmaz, 2018). Matematik öğretim programında yer alan becerilerin daha çok bilişsel beceriler (bilme, uygulama ve akıl yürütme) olduğu

ve alana özgü becerilerin (problem çözme, problem kurma, iletişim, ilişkilendirme, tahmin) yer aldığı belirtilmektedir (Uysal ve İncikabı, 2018).

İlkokul 1, 2 ve 3. sınıfta haftada 5 ders saati olan Hayat Bilgisi dersi sorun çözme, karar verme ve bilimsel süreç becerileri gibi düşünme becerilerini *yaşam becerileri* ile ilişkilendiren bir derstir. Yaşam becerilerinde olduğu gibi düşünme becerileri açısından da Hayat Bilgisi öğretim programında yeterince yer aldığı düşünülmektedir. Amacı etkili vatandaşlar yetiştirmek olan Sosyal Bilgiler öğretim programında pek çok düşünme becerisi önceki programlardan beri yer almaktadır (Gelen, 2011). Fen bilimleri öğretim programı açısından düşünüldüğünde programda yer alan becerilerin güncel becerilerle ilişkili olduğu özellikle düşünme kültürünün geliştirilmesine yönelik olduğu görülmektedir (Güzel Yüce ve Koç, 2019).

Düşünme becerilerinin ilkökul kademesi öğretim programlarında yer alma durumuna ilişkin yapılan çalışmalarda genellikle düşünme becerilerinden bir tanesine yoğunlaşıldığı görülmektedir. Düşünme becerilerinin ortak bir temelde bütüncül bakış açısı ile kazandırılmasına yönelik çalışmaların öğretim programlarında tematik biçimde yer alması önerilebilir. Sınıf kademesi ve öğretim programı eşleştirmesi yapılarak benzer düşünme becerileri bütünleştirilmiş bir içerikle kazandırılmaya çalışıldığında düşünme becerilerinin de birbirinden ayrı kazandırılmaya çalışılmasından ziyade birbirlerini tamamlar ve destekler biçimde oluşturulmasına imkân tanınabilir.

KAYNAKÇA

- Alkın-Şahin, S., ve Tunca, N. (2013). Düşünme becerileri, düşünmeyi destekleyen sınıf ortamı ve öğretmen davranışları. G. Ekici ve M. Guven (Edt.) Öğrenme-öğretme yaklaşımları ve uygulama örnekleri. Ankara: PegemA.
- Baysal Z. N., Çarıkcı, S., ve Yaşar, E. B. (2016). Sınıf öğretmenlerinin düşünme becerileri öğretimine yönelik farkındalıkları. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research in Education, 5(1), 7-28. [Online] www.enadonline.com DOI: 10.14689/issn.2148-2624.1.5c1s1m.
- Bowell, T. ve Kemp, G. (2018). Eleştirel Düşünme Kılavuzu. Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları.
- Cüceloğlu, D. (1995). İyi düşün doğru karar ver, İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Cotton, K. (1991). Teaching thinking skills. Northwest Regional Educational Laboratory's School Improvement Research Series. <http://www.nwrel.org><http://educationnorthwest.org/6/cu11.html> adresinden 02.08.2017 edinilmiştir.
- Creswell, J. W. (2013). Araştırma deseni: nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları (Çev. Ed: S. B. Demir). İstanbul: Eğiten Kitap.
- Çubukçu, Z. (2011). Düşünme becerileri. S. B. Filiz (Ed.), Öğrenme öğretim kuram ve yaklaşımları içinde (ss. 281-331). Ankara: Pegem Akademi.
- Dilekli, Y., Tezci, E. (2015). Öğretmenlerin düşünme becerisi öğretimine yönelik özyeterlik algısı ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışması. International Journal of Social Science Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS3056>, 38 ,135-153.
- Erdoğan, N. G. (2021). İlkokul Türkçe çalışma kitaplarında yer alan etkinliklerin yaratıcı düşünme becerileri açısından incelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erktin, E. (2002). İlköğretimde düşünme becerilerinin geliştirilmesi. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi. 16, 61-70.
- Ersoy, E. ve Başer, N. (2016). Matematiksel düşünme ölçeğinin geliştirilmesi. Kastamonu Eğitim Dergisi, 21 (4) , 1471-1486.
- Gelen, İ. (2011). Sosyal bilgiler programındaki düşünme ile ilgili bazı ortak becerilerin kazanılma düzeyinin belirlenmesi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 30 (1), 83-106.
- Güneş, F. (2012). Öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirme. Türklük Bilimi Araştırmaları , (32) , 127-146.

- Güzel Yüce, S. & Koç, Y. (2019). Fen öğretiminde düşünme kültürünün geliştirilmesi: Kuramdan uygulamaya ilişkin öneriler, *Anadolu Öğretmen Dergisi*, 3(2), 142-159, DOI: 10.35346/aod.651977.
- Hançerlioğlu, O. (2007). Düşünce tarihi; dört bin yıllık düşünce, sanat ve bilim tarihinin klasik yapıtları üzerine eleştirel inceleme, (3. Baskı). Ankara: Eriş Yayınları.
- Hashim, H. (2003). Malisain Teachers' Attitudes, Competancy and Practices in Teaching Thinking. *Intellectual Discourse*, 11(1), 27- 50.
- Hatay Polat, R. ve Tümkaya, S. (2010). Sınıf Öğretmenliği Öğrencilerinin Düşünme İhtiyacına Göre Problem Çözme Becerilerinin İncelenmesi. *İlköğretim Online*, 9(1), 346-360.
- Karasar, N. (2007). Bilimsel araştırma yöntemi, (17. Baskı). Ankara: Nobel Yayınları.
- Karsantık, Y. (2016). Öğretmen adaylarının düşünme becerilerine ve düşünme becerilerinin öğretimine ilişkin görüşleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Miles, M. B. & Huberman, M. (1994). *Qualitative data analysis: An Expanded sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2007). İlköğretim düşünme eğitimi dersi (6, 7 ve 8. sınıf) öğretim programı. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). Hayat bilgisi dersi öğretim programı (İlkokul 1,2 ve 3.sınıflar) <http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx> (07.05.2018).
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). Fen Bilimleri Dersi (3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı. <http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx> (07.05.2018).
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). Matematik Dersi Öğretim Programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). <http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx> (07.05.2018).
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar). <http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx> (07.05.2018).
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2019). Türkçe Dersi Öğretim Programı (ilkokul ve ortaokul 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar). <http://mufredat.meb.gov.tr/Programlar.aspx> (03.16.2020).
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2016). Düşünme eğitimi dersi eğitim programı (7. ve 8. sınıflar). https://reyhanli.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_05/13031301_dusunme_egitimi_dersi.pdf. (07.05.2018).
- Nickerson, R. S. (1988). On improving thinking through instruction. *Review Of Research İn Education*, 15, 3-57.
- Özdemir, O. (2020). Türkçe Eğitiminde Geliştirilmesi Gereken Bir Üst Düzey Düşünme Becerisi: Analitik Düşünme. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 8 (3) , 950-971.
- Özden, Y. (2010). Öğrenme ve öğretme. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Patton, M, Q. (2014). Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri. (M.Bütün, & S. B. Demir, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Serin, M. K. & Korkmaz, İ. (2018). İşbirliğine dayalı ortamlarda gerçekleştirilen üstbilişsel sorgulama temelli öğretimin ilkökul 4. sınıf öğrencilerinin matematiksel problem çözme becerilerine etkisi. *İlköğretim Online*, 17(2). 510-531.
- Söylemez, Y. (2018). 2018 Türkçe dersi öğretim programındaki kazanımların üst düzey düşünme becerileri açısından değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* , (63) , 345-384. DOI: 10.14222/Turkiyat3991
- Synder, L.G., & Synder M.J. (2008). Teaching critical thinking and problem solving skills. *The DeltaPi Epsilon Journal*, 2, 90-99.
- Tebbs, J. (2000). *Assesing Teachers' SelfEfficacy Towards Teaching Thinking*. (Yayınlanmamış Doktora tezi). University of Connecticut University, Connecticut.
- TDK (2021), www.sozluk.gov.tr. (10.09.2021).

- Tok, E. (2008). Düşünme becerileri eğitim programının okul öncesi öğretmen adaylarının eleştirel, yaratıcı düşünme ve problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Tok, Ş. (2008). Yansıtıcı düşünmeyi geliştirici etkinliklerin öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarına, performanslarına ve yansıtımlarına etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 33, 104-117.
- Toluk, Z. ve Olkun, S. (2002). Türkiye’de matematik eğitiminde problem çözme: İlköğretim 1.-5. sınıf ders kitapları. *Kuramda ve Uygulamada: Eğitim Bilimleri*. 2. 563-581.
- TTKB. (2017). Millî eğitim bakanlığı ilköğretim ve ortaöğretim öğretim programlarının Güncellenmesi, https://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_01/13152934_basin_aciklamasi_13012017.pdf (04.08.2021).
- Uysal, R. ve İncikabı, L. (2018). Son dönem matematik dersi öğretim programlarının genel amaçları üzerine bir araştırma. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1), 223-247.
- Ünveren Kapanadze, D. (2019). 2018 Türkçe öğretim programındaki kazanımların üst düzey düşünme becerileri bağlamında incelenmesi. *Millî Eğitim Dergisi*, 48. (223) , 83-112.
- Yaman, S. ve Yalçın, N. (2005). Fen eğitiminde probleme dayalı öğrenme yaklaşımlarının problem çözme ve öz- yeterlik inanç düzeylerinin gelişimine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29, 229-236.
- Yanpar-Yelken, T. (2009). Öğretmen adaylarının portfolyoları üzerinde grup olarak yaratıcılık temelli materyal geliştirmenin etkileri. *Eğitim ve Bilim*, 34(153), 83-98.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara:Seçkin Yayıncılık.